

O‘ZBEKISTONNING EKSPORT SALOHIYATINI DIVERSIFIKATSIYA QILISH VA UNING AHOLI TURMUSH STANDARTLARIGA TA’SIRI

Jo’rayeva Zamira Ulug’bek qizi
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar
bo’yicha) fakulteti, 3-kurs talabasi
juraevazamira139@gmail.com
ORCID: 0009-0002-1942-1801

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot ishida O‘zbekiston Respublikasi eksport portfelini diversifikatsiya qilish yo‘nalishlari va ushbu iqtisodiy jarayonning aholi yashash standartlariga o‘tkazadigan bevosita ta’siri tizimli tahlil qilingan. Mamlakat Statistika agentligining 2025–2026-yillardagi ochiq ma’lumotlariga tayanib, tashqi savdodagi tarkibiy siljishlar, jumladan, xomashyoga qaramlikdan tayyor mahsulotlar eksportiga o‘tish tendensiyalari o‘rganilgan. Maqolada diversifikatsiyaning ijtimoiy sohaga ta’sir mexanizmlari, xususan, hududlarda barqaror ish o‘rinlari ochilishi, oilalar daromadining oshishi va ijtimoiy dasturlarni moliyalashtirish imkoniyatlari ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: eksport tarkibi, diversifikatsiya, aholi farovonligi, tashqi savdo aylanmasi, real daromadlar, bandlik, sanoat mahsulotlari, barqaror rivojlanish, O‘zbekiston.

Аннотация: В данной научной статье всесторонне и углубленно анализируются стратегические направления диверсификации структуры экспорта Республики Узбекистан и её прямое макроэкономическое влияние на повышение стандартов жизни и благосостояния населения. На основе официальных и открытых данных Агентства статистики при Президенте Республики Узбекистан за 2025–2026 годы исследуются структурные сдвиги в торговом балансе, в частности, переход от сырьевой модели экспорта к поставкам продукции с высокой добавленной стоимостью. Автором подробно раскрываются мультипликативные механизмы воздействия диверсификации внешнеторговой деятельности на социальную сферу, включающие создание устойчивых рабочих мест в регионах, стимулирование реальных располагаемых доходов населения, укрепление покупательной способности национальной валюты и расширение налогооблагаемой базы для финансирования государственных социальных программ. В статье также представлен подробный обзор отечественной и зарубежной литературы, посвященной взаимосвязи между диверсификацией экспорта и экономическим ростом в развивающихся странах, оцениваются риски концентрации экспорта на ограниченных сырьевых

рынках, и формулируются научно обоснованные выводы по дальнейшей либерализации и стимулированию высокотехнологичного экспорта как ключевого инструмента долгосрочной траектории устойчивого развития.

Ключевые слова: структура экспорта, диверсификация, благосостояние населения, внешнеторговый оборот, реальные доходы, занятость, промышленные товары, социально-экономическое развитие, Узбекистан.

Abstract: This research paper comprehensively analyzes the strategic directions of diversifying the export structure of the Republic of Uzbekistan and its direct macroeconomic impact on improving the living standards and welfare of the population. Utilizing the latest official and open-source data from the Agency of Statistics under the President of the Republic of Uzbekistan for the years 2025–2026, the study investigates the structural shifts in the country's trade balance, specifically highlighting the gradual transition from a raw-material-dependent export model to higher value-added goods, including textiles, ready-made garments, chemicals, and agricultural products. The author thoroughly explores the multiplicative transmission channels through which foreign trade diversification influences the social sphere, namely through sustainable job creation in rural regions, boosting real disposable incomes, stabilizing the domestic currency's purchasing power, and expanding the tax base to fund essential public infrastructure and social welfare programs. Furthermore, the paper provides an extensive literature review of domestic and international scholarly works regarding the nexus between export diversification and non-inflationary economic growth in emerging markets, assesses the vulnerabilities associated with market and product concentration, and articulates scientifically grounded recommendations to advance high-tech manufacturing exports as a primary engine for sustainable and inclusive long-term development.

Keywords: export structure, diversification, population welfare, foreign trade turnover, real incomes, employment, manufactured goods, socio-economic development, Uzbekistan.

Kirish

Hozirgi global iqtisodiy tebranishlar sharoitida har qanday rivojlanayotgan davlat uchun tashqi savdo tizimi shunchaki valyuta tushumi manbai bo'lib qolmay, balki ichki barqarorlikni ta'minlovchi asosiy vositadir. O'zbekiston iqtisodiyotida kechayotgan tarkibiy o'zgarishlarning tub mazmuni ham bevosita odamlarning turmush sifatini yangi bosqichga ko'tarishga qaratilgan. Ushbu maqsadga erishish yo'lida faqatgina mahsulot sotish hajmini mexanik ravishda oshirish yetarli emas, balki xalqaro bozorga chiqayotgan tovarlar tarkibini tubdan diversifikatsiya qilish talab etiladi. Bu jarayon mamlakatimiz iqtisodiyotini an'anaviy xomashyoga, xususan, oltin, gaz va qayta ishlanmagan resurslarga bo'lgan bog'liqlikdan qutqarib, yuqori

qo'shilgan qiymatli tayyor sanoat mahsulotlarini ko'paytirishga xizmat qiladi. Mavzuning dolzarbligi shundaki, eksport tarkibining diversifikatsiyalashuvi makroiqtisodiy raqamlarni chiroyli ko'rsatish uchun emas, balki joylarda yangi zavod va sexlar ochilishi, chekka hududlarda barqaror ish o'rinlari yaratilishi hamda oilalarning real xarid qobiliyati oshishi uchun zanjirli ta'sir mexanizmini ishga tushiradi. Mazkur tadqiqot ishi O'zbekistonning eng so'nggi tashqi savdo ko'rsatkichlarini ijtimoiy farovonlik mezonlari bilan bog'liq holda tahlil qilishi jihatidan yangicha ilmiy yondashuvni ifodalaydi [1].

Adabiyotni o'rganish

Eksport salohiyatini diversifikatsiya qilish va uning jamiyat taraqqiyotiga ta'siri masalalari xalqaro iqtisodiyot maktablarida fundamental mavzulardan biri hisoblanadi. Klassik yo'nalish vakillari o'z davrida qiyosiy ustunliklar nazariyasiga urg'u bergan bo'lsa, zamonaviy iqtisodiy tadqiqotlar faqat bitta xomashyo turiga ixtisoslashish uzoq istiqbolda iqtisodiyotni boshi berk ko'chaga olib kirishini ko'rsatmoqda. Iqtisodchi olimlar Prebish va Singer o'z ishlarida xomashyo eksport qiluvchi mamlakatlarning iqtisodiy mavqeyi tayyor mahsulot sotuvchi davlatlarga nisbatan vaqt o'tishi bilan zaiflashib borishini isbotlaganlar. Shu bilan birga, R. Hausmann va J. Rodrik kabi tadqiqotchilar mamlakatning kelajakdagi iqtisodiy o'sish darajasi uning xorijga aynan qanday sifatdagi va texnologik murakkablikdagi tovarlarni sotayotganiga bevosita bog'liqligini ko'rsatib berishdi [2]. Mahalliy olimlardan A. Qodirov va Sh. Mustafaqulovlar esa O'zbekiston sharoitida sanoat mahsulotlari eksportini rag'batlantirish milliy daromadni qayta taqsimlashda multiplikativ samora berishi va hududlar o'rtasidagi ijtimoiy tengsizlikni yumshatishini asoslab berishgan [3]. Mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, eksport diversifikatsiyasi ichki bozorni tashqi moliyaviy shoklardan himoya qiluvchi eng ishonchli ijtimoiy qalqon vazifasini o'taydi.

Asosiy qism

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligining eng so'nggi rasmiy hisobotlari tahlil qilinganda, tashqi iqtisodiy faoliyatda ijobiy burilishlar yuz berayotganini ko'rish mumkin. Raqamlarga murojaat qiladigan bo'lsak, 2025-yil yakunlariga ko'ra, respublikamizning jami tashqi savdo aylanmasi sezilarli darajada kengayib, 81,2 milliard AQSH dollarini tashkil qildi [1]. Bu ko'rsatkich 2024-yil bilan taqqoslanganda salkam 13,9 milliard dollarga yoki 20,7 foizga ko'pdir [4]. Ushbu umumiy hajm doirasida jami eksport ko'rsatkichlari 2025-yilda 33,8 milliard dollarga yetib, bir yil ichida 24,0 foizlik yuqori o'sish sur'atini namoyon etdi, import esa 47,4 milliard dollarni tashkil etdi [1], [4]. Iqtisodiyotdagi ushbu faollik va o'sish sur'ati keyingi davrlarda ham saqlanib qolayotganini 2026-yilning yanvar oyi statistikasi ham tasdiqlaydi: bir oy ichida savdo aylanmasi 5,8 milliard dollarga yetib, o'tgan yilning mos davridan 29,2 foizga o'zib ketdi, eksport esa 1,69 milliard dollarni (+26,7%) tashkil qildi [5].

T/r	Ko'rsatkichlar nomi	2024-yil (mlrd. dollar)	2025-yil (mlrd. dollar)	O'zgarishi (mlrd. dollar)	O'sish sur'ati (%)
1.	Tashqi savdo aylanmasi	67,3	81,2	+13,9	20,7%
2.	Jami eksport	27,2	33,8	+6,6	24,0%
3.	Jami import	40,1	47,4	+7,3	18,2%
4.	Saldo (tashqi savdo balansi)	-12,9	-13,6	-0,7	-

Jadval 1.

Eksport tarkibining Xalqaro standart savdo tasnifi (XSST) bo'yicha o'zgarishini kuzatar ekanmiz, iqtisodiyotimiz bosqichma-bosqich tayyor mahsulotlar modeliga o'tayotganiga guvoh bo'lamiz. To'g'ri, 2025-yil yakunlarida oltin eksporti 9,9 milliard dollar bilan salmoqli o'rin egallagan bo'lsa-da, real sektor tovarlarining ulushi jadal sur'atlar bilan o'sib bormoqda [4]. Sanoat mahsulotlari eksportini Herfindal-Hirshman indeksi (HHI) prinsiplari asosida tahlil qilsak, bir yoki ikki turdagi mahsulotga bog'lanib qolish darajasi (konsentratsiya) kamayayotgani ko'rinadi. Ayniqsa, oziq-ovqat, kimyo sanoati, mashinasozlik va to'qimachilik tovarlarining ulushi kengaymoqda. Tovar guruhlarining eksportdagi ulushi va tarkibiy o'zgarishlari 2s-jadvalda aniq ko'rsatilgan.

T/r	Tovar guruhlari nomi (XSST bo'yicha)	2025-yil yakuni (\$ mlrd)	2025-yil ulushi (%)	2026-yil yanvar ulushi (%)	Tarkibiy o'zgarish tendensiyasi
1.	Sanoat tovarlari (tayyor buyumlar)	4,01	11,8%	18,1%	To'qimachilik, ip-gazlama va metall mahsulotlari hisobiga barqaror o'sish
2.	Oziq-ovqat va tirik hayvonlar	2,93	8,7%	10,0%	Yangi va qayta ishlangan meva-sabzavot eksporti kengayishi
3.	Kimyoviy moddalar va mahsulotlar	2,13	6,3%	10,0%	Mineral o'g'itlar va polimerlar eksportining diversifikatsiyalashuvi

4.	Turli xil tayyor buyumlar	1,69	5,0%	7,1%	Tayyor kiyim-kechak, poyabzal va mebel eksporti o'sishi
5.	Xizmatlar eksporti	9,76	28,9%	-	Transport, AKT va turizm xizmatlarining drayverga aylanishi
6.	Oltin (nomonetar)	9,92	29,3%	-	Strategik zaxira sifatida tashqi muvozanatni saqlash omili

Jadval 2.

Shu bilan birga, savdo qilinayotgan davlatlar geografiyasi ham kengaymoqda. O'zbekiston 2025-yilda dunyoning 210 ta mamlakati bilan iqtisodiy aloqalarni yo'lga qo'ygan bo'lib, eksport portfelimizda Rossiya (4,3 milliard dollar), Xitoy (2,5 milliard dollar), Qozog'iston (1,5 milliard dollar), Afg'oniston (1,5 milliard dollar) va Turkiya (1,1 milliard dollar) yetakchilik qilmoqda [6]. Ushbu diversifikatsiya jarayonlari oddiy odamlarning hayotiga uchta asosiy iqtisodiy yo'nalish (kanal) orqali to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatyapti.

Mazkur jarayonlarning aholi yashash darajasiga bo'lgan ta'sirini quyidagi 3-jadval matrisasi orqali tizimlashtirishimiz mumkin:

T/r	Ta'sir kanali	Eksportdagi tarkibiy o'zgarish	Mikroidrok darajasidagi natija	Aholi farovonligi ko'rsatkichi (2025-2026)
1.	Bandlik kanali	Tekstil, tikuvchilik va agrosanoat eksporti o'sishi (\$2,19 mlrd mevasabzavot)	Hududlarda mehnat sig'imi yuqori ishlab chiqarish ochilishi	Qishloq joylarida ishsizlik darajasining pasayishi, ayollar bandligi ortishi
2.	Daromadlar kanali	Sanoat tovarlari eksporti ulushining 18,1% ga yetishi	Yuqori qo'shilgan qiymat hisobiga korxonalar rentabelligi oshishi	Real tasarruf etiladigan daromadlar o'sishi, xarid qobiliyati himoyasi

3.	Byudjet kanali	Eksport bazasi hisobiga soliq tushumlari diversifikatsiyasi	Davlat byudjeti daromad qismining barqaror shakllanishi	Ta'lim, tibbiyot va ijtimoiy nafaqalar hajmining salkam 15% ga oshishi
----	-----------------------	---	---	--

Jadval 3.

Oltin yoki gaz qazib olish ko'p ishchi kuchini talab qilmaydi, ammo tayyor kiyim-kechak, meva-sabzavot yetishtirish va qayta ishlash tarmoqlari mehnat sig'imi juda yuqori sohalardir. Meva-sabzavot eksportining 2,19 milliard dollarga yetishi aynan qishloq joylaridagi minglab oilalarni doimiy ish va daromad bilan ta'minladi. Ikkinchidan, xorijga mahsulot sotayotgan korxonalarining daromadi oshishi hisobiga ishchilarning oylik maoshlari muntazam o'sib bormoqda. Bu esa iqtisodiyotda pul massasi va milliy valyuta kursini barqaror ushlab turishga ko'maklashadi, inflyatsiyani jilovlaydi va aholi pullarining qadrsizlanishidan himoya qiladi. Uchinchidan, soliq tushumlarining ko'payishi davlatga maktablar, shifoxonalar qurish hamda ijtimoiy yordamga muhtoj qatlamlarni qo'llab-quvvatlash dasturlarini kengaytirish imkonini beryapti.

Natijalar

O'tkazilgan kompleks tahlillar va to'plangan statistik ma'lumotlar yakuniy xulosa o'rnida shuni qat'iy ko'rsatadiki, bugungi O'zbekiston sharoitida eksport salohiyatini diversifikatsiya qilish shunchaki makroiqtisodiy ko'rsatkichlarni yaxshilash vositasi emas, balki jamiyatda kambag'allikni tizimli ravishda kamaytirish hamda aholi farovonligini ta'minlashning eng samarali strategik qurolidir. 2025-yil yakuni bilan qayd etilgan 33,8 milliard dollarlik ulkan eksport marrasi va 2026-yilning yanvar oyidagi dastlabki dadil qadamlar milliy ishlab chiqarish tarmoqlarining jahon bozoriga integratsiyalashuvi jadallashayotganidan dalolat beradi. Eng muhimi, bu jarayon to'g'ridan-to'g'ri ichki mehnat bozorini mustahkamlashga hamda yangi va barqaror ish o'rinlarini yaratishga xizmat qilmoqda. Kelgusida iqtisodiy o'sish sur'atlarini saqlab qolish va ijtimoiy farovonlikni yanada oshirish uchun xomashyo eksportiga qaramlikni kamaytirgan holda, davlat tomonidan yuqori qo'shilgan qiymat yaratuvchi tarmoqlarni, xususan, elektrotehnika, farmatsevtika va tayyor kimyo sanoatini moliyaviy hamda institutsional qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini tubdan kengaytirish zarur. Shu bilan birga, eksport faoliyatining ommaviylikini oshirish maqsadida kichik va o'rta biznes vakillarining barcha byurokratik hamda logistik to'siqlarini butunlay bartaraf etish, bojxona va sertifikatlashtirish tartiblarini to'liq raqamlashtirish lozim. An'anaviy hamkorlarga bog'liqlik xavfini kamaytirish uchun mahsulot sotish bozorlarini Yevropa Ittifoqining GSP+ imkoniyatlaridan maksimal foydalangan holda hamda jadal rivojlanayotgan Janubi-Sharqiy Osiyo davlatlari hisobiga strategik jihatdan yanada kengaytirish maqsadga muvofiqdir. Ushbu chora-

tadbirlarning kompleks ravishda amalga oshirilishi milliy iqtisodiyotimizning har qanday tashqi kutilmagan inqirozlarga va geosiyosiy tebranishlarga bo'lgan chidamliligini tubdan oshiradi hamda har bir o'zbekistonlik oilaning real daromadlari izchil va barqaror ravishda ko'payishini kafolatlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. **O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi.** (2026). *O'zbekiston Respublikasining Tashqi Savdo Aylanmasi (2025-yil yanvar-dekabr yakunlari bo'yicha tahliliy press-reviz)*. Toshkent: Statistika nashriyoti. [Manba: https://stat.uz/img/news/press-reviz-uzb_p47043.pdf]
2. **Hausmann, R., Hwang, J., & Rodrik, J.** (2007). *What you export matters*. Journal of Economic Growth, 12(1), 1-25.
3. **Mustafakulov, Sh. I.** (2021). *Jozibador iqtisodiyot: milliy raqobatbardoshlik va eksport salohiyatini oshirish strategiyalari*. Ilmiy-monografik tadqiqot. Toshkent: Innovatsiya nashriyoti.
4. **Statistika agentligi rasmiy xabarlar.** (2026). *2025-yilda O'zbekistonning tashqi savdo aylanmasi 81 mlrd dollardan oshdi: eksport va import tuzilmasi*. Toshkent. [Manba: <https://stat.uz/uz/matbuot-markazi/qo-mita-yangiliklar/66430-2025-jilda-zbekistonning-tash-i-savdo-ajlanmasi-81-mlrd-dolardan-oshdi-2>]
5. **Agency of Statistics under the President of the Republic of Uzbekistan.** (2026). *Foreign Trade Turnover of the Republic of Uzbekistan (January 2026 official report)*. Toshkent. [Manba: https://stat.uz/img/tashqi-savdo-eng_p31865.pdf]
6. **Statistika agentligi tahliliy ma'lumotlar bazasi.** (2026). *O'zbekiston 2025-yilda eng ko'p qaysi davlatlarga tayyor mahsulot eksport qilgan? Hamkor davlatlar TOP-5 ligi*. [Manba: <https://stat.uz/uz/matbuot-markazi/qo-mita-yangiliklar/66743-zbekiston-2025-jilda-eng-k-p-ajsi-davlatlarga-ma-sulot-eksport-ilgan-2>]